

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Lai_

(_sjanger, _korttekst) En korttekst fra middelalderen med både lyriske og episke innslag. Små versefortellinger.

Eksempel:

Marie de France: *Lais* (1100-tallet) – 12 fortellende dikt

Landskapsinspirasjon_

(_inspirasjonspraksis) I en bok om britiske og irske forfatters reiser og geografiske tilhørighet står det om The Lake District: “Its mountains, dales, and lakes form a pattern of great beauty and variety and offer endless scope to naturalists, climbers, and walkers. They were both an inspiration and a way of life to the ‘Lake Poets’, Wordsworth, Coleridge, and Southey, who lived and wrote in Grasmere, Keswick, and Ambleside.” (Eagle og Carnell 1985 s. 119)

Langselger_

Engelsk: “longseller”. Hvis en bok selger godt over en lang periode (f.eks. gjennom flere tiår), brukes betegnelsen “longseller” eller “steadyseller” (Schütz 2010 s. 47). En slik bok trenger ikke å ha vært på noen bestselgerliste.

Når et verk selger i et lite antall gjennom mange år, blir det en vesentlig inntektskilde for forlaget. Forlag sørger derfor for å trykke opp noen eksemplarer år om annet, og dette kan også gjøre at copyrighten bevares lenger inn i framtiden (Robin 2003 s. 78).

Den franske litteratursosiologen Robert Escarpit skilte mellom “fastsellers, steadysellers and bestsellers [...] a distinction between ‘Fastsellers’ (titles with large momentary sale, but steep downward sale curves – that is, the conception of the volatile bestseller [...]), ‘Steadysellers’ (titles with relatively low but stable and

long sales – typically associated with ‘classics’) and ‘Bestsellers’ that is the small minority of titles that combines the two. A Bestseller is thus a Fastseller, which eventually turns into a Steadyseller (Escarpit, 1972).” (Rasmus Grøn i http://www.akademiskkvarter.hum.aau.dk/pdf/vol7/1a_RasmusGroen_TheBestsellerist.pdf; lesedato 30.05.18)

Den tyske dikteren Johann Wolfgang von Goethe har verk i både den store vestlige og i den tyske kanon. Flere av hans tekster har blitt klassikere og langselgere. Goethe skal i 1825 ha uttalt: “Den som ikke forventer seg en million lesere, bør ikke skrive en eneste linje.” (sitert fra Brackert og Lämmert 1977 s. 27)

Den franske dikteren Victor Hugos roman *De elendige* (1862) ble først trykt i 7000 eksemplarer, men disse ble utsolgt i løpet av én dag. Bokhandelen til forleggeren Pagnerre ble overfylt av kjøpere på utgivelsesdagen (Gély 1975 s. 19). Fram til slutten av året 1951 hadde det blitt solgt ca. fem millioner eksemplarer av *De elendige* i kinesisk oversettelse i Kina, og den franske forfatteren André Malraux har fortalt at han så denne romanen “overalt” i India, Afrika og Latin-Amerika (Gély 1975 s. 23).

På Pax forlag var “strategien å utgi såkalt vertikale bøker. De skulle ikke nødvendigvis selge så godt det første året, men være mer tidløse verk.” (forlagsmann Bjørn Smith-Simonsen i *Klassekampen* 20. desember 2014 s. 34)

Et nytt bokomslag, f.eks. med et bilde fra en filmatisering av boka, kan bidra til å holde salget ved like.

Langsom_lesing_

John Miedemas bok *Slow Reading* (2009) “examines the research in voluntary slow reading, from the earliest references in religion and philosophy, to the practice of close reading in the humanities, and the recent swell of interest associated with the Slow Movement. It looks at the diverse angles from which slow reading has been approached in education, library sciences and media studies. Research in psychology and neurophysiology provides a tentative explanation for the ongoing role of slow reading. The theme of locality in the Slow Movement provides insight into the importance of physical location in our relationship with information. Most of all, *Slow Reading* represents a rediscovery of the pleasure of reading for its own sake.” (<http://www.amazon.com/Slow-Reading-John-Miedema/dp/098020044X>; lesedato 13.05.15)

“According to Miedema, “Slow reading means exercising choice about how one reads rather than being forced to read as fast as possible.” The movement is not primarily about speed, but about freedom: the freedom, at least on occasion and

when the text demands it, to read as though we care about something other than being done reading. In his essay “Reading in a Digital Age” (published in the *Scholar* in Spring 2010), Sven Birkerts cautions, “The reader who reads without directed concentration, who skims, or even just steps hurriedly across the surface, is missing much of the real point of the work.” ” (Jessica Love i <https://theamerican-scholar.org/reading-fast-and-slow/#.VVCWQU0cS70>; lesedato 12.05.15)

David Mikics’ bok *Slow Reading in a Hurried Age* (2013) “is a practical guide for anyone who yearns for a more meaningful and satisfying reading experience, and who wants to sharpen reading skills and improve concentration. David Mikics, a noted literary scholar, demonstrates exactly how the tried-and-true methods of slow reading can provide a more immersive, fulfilling experience. He begins with fourteen preliminary rules for slow reading and shows us how to apply them. The rules are followed by excursions into key genres, including short stories, novels, poems, plays, and essays.” (<http://www.hup.harvard.edu/catalog>; lesedato 26.06.14)

Lapidarstil

(_litterær_praksis) En svært kortfattet og presis (“usminket”) måte å uttrykke seg på. Opprinnelig bruk om ord hugd i stein.

Leirtavle

Engelsk: “clay tablet”.

“The earliest known books were inscribed on small, thin, wet slabs of clay, using a thin, sharp instrument called a stylus to incise the wedge-shaped cuneiform characters of the written languages of ancient Mesopotamia. The finished tablets were sun-dried or kiln-fired, then enclosed in a protective outer shell of dried or fired clay inscribed with a title or abstract of the contents. [...] Although clay tablets were too heavy to be portable in large numbers and too small to record long texts effectively, they were much more durable than the papyrus scrolls that superseded them.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Lenket_bok

Bok som er festet fast med en lenke eller kjetting til en hylle eller pult. Skal gjøre fjerning av bøkene, spesielt tyveri, umulig. En vanlig måte å sikre verdifulle bøker på i middelalderen.

Boklenking fungerte mye lettere i pultbibliotek (det vanlige i middelalderen) enn i reolbibliotek.

“Länge var böcker så dyrbara att de kedjades fast i offentliga samlingar (systemet fanns kvar på engelska universitet fram till slutet av 1700-talet), vilket gjorde att bokhylla och läspulpet blev samma sak.” (Johan Svedjedal i http://www.littvet.uu.se/digitalAssets/85/85075_3densistaboken.pdf; lesedato 30.09.16)

I *The Oxford Illustrated Literary Guide to Great Britain & Ireland* finnes et bilde av “The chained library of Hereford Cathedral” (Eagle og Carnell 1985 s. 105) i England med store mengder bøker med lenker til bokhyllene, og med lesepulter rett inntil hyllene. Pultene og hyllene går i ett. Dermed behøvde ikke lenkene å være lange. Biblioteket ved katedralen i Hereford inneholder i dag omtrent 1500 bøker.

På museer er det av og til lenkete bøker når det ikke er noen vakter som passer på verkene. I mai 2009 lå det tre lenkete bøker på et bord i den gamle skjenkestua på Folkemuseet på Bygdøy. Bøkene var lenket til et gammelt bord som besøkende kunne sitte ved, og det var ingen vakter i rommet.

Lesebok

(_sjanger) Skolens lesebøker kunne på 1800-tallet være spesialskrevet for skoletrinn og skoleslag, for jenter og gutter, religiøs tilknytning hos barna og skolens geografiske plassering (Korte og Rauch 2005 s. 189).

Lesedrama

(_sjanger, _skjønnlitteratur) Dramatekster (med dialoger osv.) som av forfatterne er ment å leses som bøker, ikke å framføres på en scene. Problemene for teatre som måtte ønske likevel å framføre et slik stykke, kan være lengden, antall personer, og i mindre grad miljøene og handlingen (personer som skal fly gjennom lufta og lignende). En framføring kan kreve avanserte tekniske løsninger i teatret.

Skuespillteksten er bygd opp av akter og scener og skrevet med dialoger og regianvisninger, men er likevel tiltenkt boklesere. Forfatteren kan ha tenkt seg at stykket en gang i fjern framtid kan bli framført, men ser selv vanskene ved dette.

Slike teatertekster har vært en utfordring for teater- og filmregissører, og de fleste har blitt framført i en eller annen adaptert versjon (f.eks. kortet ned og med forenklet handling). Eventuelt blir de spilt som radioteater.

Det er bevart noen av den romerske dikteren og filosofen Senecas tragedier. “Passages describing action supposedly taking place onstage in Seneca’s plays have been used to support the contention that the plays were never intended for the stage. [...] This obviously proves nothing about Seneca, but it shows that such an effect was accepted by certain audiences and conceivably might have been Seneca’s audience.” (Leech 1964 s. 72)

Spanjolen Fernando de Rojas’ bok *Celestina* (1499, utvidet versjon 1502) blir av mange oppfattet som et lesedrama, av andre som en roman skrevet i dialogform. Lord Byrons *Manfred* (1817) er en blanding av dikt og drama der forskjellige stemmer taler; forfatteren tok med vilje ikke praktiske teaterhensyn under skrivingen (Müller 1981 s. 99). Andre del av tyskeren Johann Wolfgang von Goethes drama *Faust* (1831) kan oppfattes som et lesedrama. Mens første del krever ca. 25 skuespillere, krever andre del ca. 100 skuespillere hvis teksten skal framføres i sin helhet (Neis 1981 s. 8).

Den franske dikteren Alfred de Mussets skuespill *Den venetianske natten* (1830) ble en fiasko på scenen, særlig på grunn av dårlig innsats fra den sentrale skuespilleren. Etter dette bestemte Musset seg for å skrive lesedramaer (M. Martin i Musset 1984 s. 13). Flere av de nye skuespillene ble likevel spilt på scenen, men i bearbejdede versjoner (M. Martin i Musset 1984 s. 31 og 93).

Den svenske dikteren Carl Jonas Love Almqvists *Amorina* (1822) og *Drottningens juvelsmykke* (1834) framstår som blandinger av lesedramaer og romaner.

Et annet eksempel på et lesedrama (men som har blitt oppført på teater lenge etter Ibsens død) er Ibsens *Kejser og Galilæer* (1873). *Peer Gynt* (1867) var opprinnelig heller ikke ment for scenen. Østerrikeren Karl Kraus’ drama *Menneskehetens siste dager* (som ble til i årene 1915-22), ble publisert som en 800 siders bok der opplistingen av personene i skuespillet utgjør 13 sider. Skuespillet har ingen hovedperson og ingen enhet når det gjelder tid, sted eller handling (Heller 1963 s. 69). Kraus skrev i forordet at det ville ta omtrent ti kvelder å framføre replikkene. Skuespillet har tross alt blitt framført i ulike varianter en rekke ganger på teater og også blitt filmatisert.

Om sitt skuespill *En måned på landet* (1855) skrev den russiske forfatteren forfatteren Ivan Turgenev i et brev at det ikke var skrevet for scenen og at det “scenemessig sett” var et “umulig” stykke.

Den tyske dikteren Gerhart Hauptmanns naturalistiske skuespill *Veverne* (1891) har en rekke sceneanvisninger som gjør det vanskelig å framføre stykket på en scene,

men Hauptmann forsvarte dette med at stykket (og andre av hans dramaer) også ble lest (Poppe 1990b s. 82).

Knut Hamsuns *Munken Vendt* (1902) “er et versedrama i åtte akter [...] Handlingen er lagt til Nordland på slutten av 1700-tallet. Munken Vendt er uekte sønn av en budeie. Han oppgir sine teologiske studier og hengir seg i stedet til et liv som jeger og kvinnebedårer, der han slites mellom den milde Blis og den mer lunefulle Iselin. Iselin gifter seg med den mektige Didrik, men hennes følelser for Munken Vendt og hans stadige fascinasjon for henne vedvarer. [...] *Munken Vendt* har form av et lesedrama, og kan kun ved sterk bearbeiding oppføres på en scene. Flere av dramaets sanger og vers fant imidlertid veien til Hamsuns senere diktsamling *Det vilde kor* (1904). Dramaet var opprinnelig tenkt som del av en trilogi, men Hamsun oppga planene etter å ha slitt med den strenge formen [knittelvers].” (<https://hamsunsenteret.no/no/knut-hamsun/bokene/work/19>; lesedato 05.03.20)

“Når en norsk dikter skriver et historisk drama fra italiensk renessanse, og dette dramaet er på 400 trykte sider, kan han da regne med å få det oppført på noe teater? Hans E. Kinck har skrevet to slike dramaer, *Den siste gjest*, om penneknekten Pietro Aretino, og *Mot karneval*, der den italienske dikter og statsmann Niccolio Machiavelli er hovedpersonen. Det siste er nylig fremført i sin *helhet* på Tangen samfunnshus. Det ble spilt to ganger høsten -79, og er satt opp igjen nå. Det ble spilt 9/3 og 23/3. Forestillingen varer i ni timer med pauser. Men hvilket teater er det som påtar seg så store oppgaver? [...] Suttungteateret har blitt til ut fra et ønske om å få frem på scenen norsk dramatik som har vært lite eller ikke spilt tidligere. Det kan dreie seg om verker som enten er blitt betraktet som uhåndterlige, eller verker man ikke har oppfattet de sceniske muligheter i. Teateret har tilpasset seg diktverkene, ikke omvendt. Man har tenkt at kunne de gamle grekere spille en trilogi pluss et satyrspill på en dag, må vel vi kunne fremføre ett Kinck-drama i sin *helhet* på en dag. Så har en lagt forholdene til rette med servering for publikum i pausene, utførlige programmer og pedagogiske innledninger foran aktene, en oppgave Aslaug Groven Michaelsen har skjøttet i alle år. [...] Ingeborg Refling Hagen er den drivende kraft bak Suttungteateret, som hun var det bak “Kinck-Wergelandteateret” i Oslo i 20-årene.” (Dagny Groven Myhren i *Aftenposten* 7. mars 1980)

Den britiske forfatteren Thomas Hardys svært omfattende drama *The Dynasts* (1904-08) “would be difficult to stage (Hardy announces firmly that his play is ‘simply for mental performance’)” (Merchant 1986 s. 81). Handlingen finner sted under Napoleons-tiden på 1800-tallet, og omfatter ca. 130 scener. Skuespillet, “called an ‘Epic-drama’ by its author, is very much a drama written by a novelist. It covers a considerable period (the Napoleonic Wars), in seven Acts, divided into one hundred and thirty-one scenes and employing over seventy-five speaking characters, not to mention the ‘Phantom Intelligences’, Spirits and Angels who have a similarity with the Chorus of a Greek tragedy.” (Merchant 1986 s. 82)

Johan Harstads skuespill *Osv.* (2010) “er drivende og sterkt som lesedrama, og kunne nok også fungert på skjerm. Men er teateret en sterk nok illusjonsmaskin til å holde dette universet oppe? [...] *Osv.* er blitt beskrevet som uspillelig.” (*Morgenbladet* 13.–19. september 2013 s. 42)

Finn Iunkers *Stemmer fra Israel* (2017) “er skrevet for scenen, men utgis også som egen bok, og lar seg fint lese som det. Teaterstykket/prosaverket består av rundt 40 korte tekster, noen av dem ikke lengre enn en side eller et avsnitt. De stammer fra den israelske veteranorganisasjonen Breaking the Silence, som gjennom vitnesbyrd fra soldater forsøker å spre kunnskap om forholdene i de okkuperte områdene. Iunker har oversatt og skåret ned vitnesbyrdene, forsøkt “å gjøre stemmene så enkle og klare som mulig” ” (*Morgenbladet* 13.–19. oktober 2017 s. 62).

Leseeksemplar_

Ordet “leseeksemplar” er ment som en motsetning til f.eks. “salgseksemplar” og “låneeksemplar” av en bok. Leseeksemplarer sendes til litteraturanmeldere, bibliotekarer, lærere og andre som har en stor fordel av å få lest en ny bok før alle andre, dvs. før den egentlige utgivelsesdatoen/lanseringen. I leseeksemplarene kan det være stemplet “leseeksemplar”, de kan være litt uferdige på omslaget o.l. Forlagene håper at anmelderen skal ha klar sin avisanmeldelse kort tid etter utgivelsesdagen, at lærere vil ta boka raskt inn på pensum osv.

Lesekarriere_

En persons “leser-historie”, dvs. når vedkommende begynte å bli lest for og selv å lese bøker, hva slags bøker, hvor ofte personen leste, hvor det ble lest, når lesevanene endret seg, faser uten lesing osv. Slike faktorer sett som del av et livsløp.

I studiet av lesekarrierer er det viktig å få fram både endringer/brudd og kontinuitet (Rosebrock 1995 s. 215).

Leselys_

Lys som trengs for å kunne lese, enten naturlig lys (sola) eller kunstig lys.

“Boklys” (“book light”) er et “very small electric light designed to attach, usually by means of a clip, to the cover of a book for reading in dark places (airplane seat, bed, tent, etc.) without disturbing others.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Lesemøbel

Et møbel som er lagd spesielt for å brukes til lesing.

“The manufacturers of luxury items made ‘reading furniture’ available for the first time: *chaises longues* with an inbuilt reading desk, convertible furniture for the lady of rank, furniture that could serve simultaneously as a dressing table, a dining table, a desk for reading and writing, comfortable ‘English chairs for reading or sleeping’, and many others. Women could procure clothing to match: the *liseuse*, a warm yet light house-frock or two-piece for imaginative journeys.” (Wittmann 1999 s. 299)

Alberto Manguel beskriver i sitt verk om lesingens historie en såkalt “hanekampstol” der leseren “satt overskrevs på den med ansiktet mot platen bak på stolen, mens han støttet seg til de brede armlenene” (Manguel 1999 s. 131).

Leseombud

En person som lønnes for å lese høyt for andre, finne fram egnete bøker, snakke om innholdet i bøkene og lignende. En person som på et biblioteks eller en annen institusjons vegne har som jobb å lese høyt for andre. Grunnene til at folk ikke kan lese selv, heller ikke storskriftbøker, kan være mange, f.eks. svaksynthet eller dysleksi. Leseombudet er altså et litteraturtilbud for spesielle grupper. Leseombud jobber f.eks. på alders- og sykehjem og på psykiatriske dagsentre.

“Kort fortalt er et leseombud en person som leser høyt for andre, som ikke kan lese selv. Men det å være et leseombud er også så mye mer. Du er en historieforteller og gledesspreder, et lyspunkt i hverdagen og en som tar med tilhøreren ut i verden. [...] Rundt om i landet finnes det nesten tusen frivillige som hver uke leser for folk som ikke kan lese selv, eller som ønsker noen å prate med. For sine tilhørere er leseombudene ukas høydepunkt. Høydepunkter kan det ikke bli for mange av. Vi trenger flere leseombud som kan lese høyt for eldre, svaksynte, mennesker med utviklingshemming eller demens eller andre som trenger å høre en godhjertet stemme i hverdagen. De fleste leseombud leser på institusjoner som bo- og rehabiliteringshjem, eldresenteret eller bibliotek, men noen leser også i private

hjem eller fengsler. [...] Mange mennesker mister synet på sine gamle dager. For disse er det sjelden et reelt alternativ å lære punktskrift, de trenger høytlesning. Mennesker med utviklingshemming har ofte svake leseferdigheter, men et leseombud kan bidra til både økt interesse for bøker og bedre ordforråd. Nye nordmenn trenger en arena hvor de kan høre og snakke norsk. Høytlesning er en ypperlig måte å bli kjent med et nytt språk på. Også andre mennesker kan ha stor glede og nytte av et leseombud, for eksempel mennesker med demens, afasi, psykiske lidelser eller konsentrasjonsvansker.” (<http://lesersokerbok.no/leseombud/>; lesedato 10.03.15)

“Høytlesingen foregår på ulike institusjoner for eksempel alders- og sykehjem, bofellesskap, psykiatriske dagsentre og lignende. Det er en fordel å lese regelmessig, helst 1-2 ganger i uka på faste tidspunkter. Som leseombud kommer du med gave. Mange beboere opplever det som en verdi å ha noe fast å kunne glede seg til hver uke! Det kan ta tid å etablere en gruppe som fungerer godt, og det bør ikke være for mange i gruppen. Kommer du utenfra institusjonen som frivillig leseombud, vil en aktivitør eller frivillighetsleder ved avdelingen kunne veilede deg. Biblioteket skal også bistå med å få på plass et samarbeid med institusjonen. Som leseombud er du med i et stort nettverk. Over 800 leseombud er organisert over hele landet – og tallet er økende! Særlig de frivillige leseombudene har behov for å møte andre likesinnede og utveksle erfaringer. Bok til alle-bibliotekene arrangerer nettverksmøter for leseombudene 2-6 ganger i året. Der kan leseombudene møtes og inspirere hverandre. Det er både nyttig og givende å utveksle erfaringer og lesetips. Hvordan fungerer lesetundene? Hva har du lest? Hvordan har du lest? Har du møtt vanskeligheter?” (<http://lesersokerbok.no/leseombud/>; lesedato 10.03.15)

“Mange av leseombudene er pensjonister. [...] Det er også ansatte i helsevesenet som har høytlesning som en del av sine arbeidsoppgaver [...] I dag er det rundt 400 aktive leseombud over hele landet.” (*Bibliotekforum* nr. 3 i 2007 s. 9)

En spesiell type “leseombud”, som ikke selv kan lese, er en såkalt “terapihund” eller “lesehund”: “Den fire år gamle golden retrieveren Julie er ikke helt som andre hunder. Hun er utdannet terapihund og kan hjelpe barn med lese- og lærevansker. Julie er oppdrettet av Lions førerhundskole og eies av AntrozoologiSenteret i Ås. Hun er spesialtrenet i samhandling mellom mennesker og dyr [...] Det legges opp til lesehundtime en gang pr uke, og hvert barn får 30-45 minutter. Litt av tiden får barnet leke, kose eller gjøre noen triks med Julie. – Hun kan blant annet danse, bla i bøker og søke opp godbiter, og barn blir gjerne veldig stolte når de får hunden til å gjøre disse tingene, forteller Bjørneby. “Lesetimen” foregår i en avslappet setting der barnet sitter i en sofa eller på puter på gulvet. Julie sitter eller ligger ved siden av, og barnet har gjerne en hånd dypt begravet i hundepelsen. – Julie er hovedpersonen. Hun skaper forutsetningene fordi hun får mennesker til å slappe av, og tar fokus bort fra det de synes er ubehagelig. I for eksempel en lesesituasjon vil barn bli mer fokusert på lesingen, og finne lesing

morsomt, noe som vil resultere i bedre leseferdigheter og økt selvfølelse. Når barn opplever mestring på et område, vil det gjerne øke prestasjoner på andre områder også. Det finnes mange barn der ute som ville ha et utrolig utbytte av et lesehundprosjekt, sier Bjørneby” (*Røyken og Hurums Avis* 14. januar 2009)

Lesermodning

Basert på blant annet den sveitsiske psykologen Jean Piaget og forskjellige leserteorier hevder Appleyard (1990) at det finnes noen modningsstadier eller -faser som de fleste mennesker gjennomgår som lesere fra tidlig barndom til voksen alder:

Barn i alderen ca. 5-9 år skiller ikke mellom fiksjonsverdenen og den reelle verdenen barnet opplever rundt seg. Dette stadiet kaller Appleyard “the reader as player”.

Barn i alderen ca. 10-16 år leser med sterk identifikasjon med helter og heltinner, og erfarer at denne medopplevelsen er et alternativ til den reelle verdenen barnet lever i. Dette stadiet kaller Appleyard “the reader as hero and heroine”.

Unge voksne i alderen ca. 17-20 år har en kritisk søker etter sannheter om verdenen gjennom fortellinger og historier. Dette stadiet kaller Appleyard “the reader as thinker”.

Voksne fra ca. 20-21 år er bevisst på tolkningsproblemer og har et metaspråk for tekstene (“struktur”, “synsvinkel” osv.). Dette stadiet kaller Appleyard “the reader as interpreter”.

Middelaldrende voksne er bevisst på de ironiske relasjonene mellom ens egne erfaringer og erfaringene som personene i de litterære verkene gjør. Dette stadiet kaller Appleyard “the pragmatic reader”.

Alle fasene blir problematisert av Appleyard. Om den voksne leser skriver han f.eks.: “I suggest that we think in terms of several variables in the adult experience of reading. First of all, there are different motives for reading or different uses that adults make of fiction – to escape from the intractable problems of the everyday life, to enlarge their consciousness of the world, to discover images that have power and meaning for their lives. Furthermore, most adults seem to combine these different uses of reading in different proportions, and most adults probably exemplify one of them more than the others at any given moment in their reading history or with particular books. I also suspect that each use of reading may vary considerably along the trajectory from early to late adulthood.” (1990 s. 163)

Fra 13-14-årsalderen begynner ungdom å bli opptatt av selvforankring og avgrensning til foreldre og andre autoriteter. Dette avspeiler seg i hvilke verk som engasjerer dem (Vollbrecht 2002 s. 4).

Leserrespons

Noen forfattere, blant andre tysk-sveitsiske Herman Hesse, førte en omfattende brevkorrespondanse med sine lesere (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 328). Slik brevveksling kan påvirke forfatteren når det gjelder normer/verdier, temavalg osv.

Føljetongforfattere har ofte fått respons fra sine lesere mens deres tekster har blitt publisert i aviser, tidsskrifter osv. Da den skotske forfatteren Robert Louis Stevenson (under psevdonym) begynte å publisere *Treasure Island* som føljetong i bladet *Young Folks* i 1881, fikk han leserrespons som oppmuntret han. Stevenson hadde begynt å miste skrivegløden som preget de første kapitlene i fortellingen, men “fan mail [...] was already starting to come through from readers of the early chapters, and, whipped along by the necessity not to disappoint them or himself, ‘Captain George’ set to again in Davos and finished the story” (Harman 2005 s. 227). Den amerikanske forfatteren E. Annie Proulx’ roman *The Shipping News* (1993) ”was reputed to have been an experiment in writing a novel with a happy ending, after Proulx had received feedback that her first novel seemed dark” (Boxall 2006 s. 833).

I et intervju fortalte Margit Sandemo: “I en av bøkene tok jeg med en forbrytersk mann som ikke fikk sin straff. Da fikk jeg rasende leserbrev etterpå.” (i *Dagbladet* 8. juni 2008 s. 48) Romanforfatteren Henrik H. Langeland sa i 2007, etter å ha gitt ut *Francis Meyers lidenskap* (2007): “Jeg får faktisk ofte tilbakemeldinger fra leserne mine. Mest på sms og e-post.” (*Bok: Et magasin fra Norli om årets bøker*, høsten 2007 s. 7)

Den flamske kartografen Abraham Ortelius’ *Verdensteateret* (trykt 1570; den latinske originaltittelen er *Theatrum Orbis Terrarum*) er et kartverk som av mange oppfattes som det første moderne atlas. “*Theatrum*, an atlas edited by Ortelius [...] incorporated reader input in frequent new editions [...] By this simple expedient of being honest with his readers and inviting criticism and suggestions, Ortelius made his *Theatrum* a sort of cooperative enterprise on an international basis. He received helpful suggestions from far and wide and cartographers stumbled over themselves to send him their latest maps of regions not covered in the *Theatrum*. The *Theatrum* was ... speedily reprinted several times ... Suggestions for corrections and revisions kept Ortelius and his engravers busy

altering plates for new editions ... Within three years he had acquired so many new maps that he issued a supplement of 17 maps which were afterwards incorporated in the *Theatrum*. When Ortelius died in 1598 at least 28 editions of the atlas had been published in Latin, Dutch German, French and Spanish.” (<http://jilltxt.net/txt/Blogs--Literacy%20and-the-Collapse-of-Private-and-Public.pdf>; lesedato 20.10.14)

Lese-sakkade

Tysk: “Lesesaccade”. Øye-fikseringene når det leses. Rykkene med blikket bortover en tekstlinje (Gross 1994 s. 7). Når vi leser, glir ikke blikket jevnt bortover, men beveger seg i rykk. Vi ser på noen ord om gangen, ikke bokstav for bokstav eller ord for ord. Dårlige lesere har mange og korte lese-sakkader (Gross 1994 s. 59).

“Reading a sentence, our eyes seem to glide across the page, stopping each long, fluid sweep only at the margin. They seem to glide, but in actuality they hop in a volatile way, landing *here* and *here* and sometimes *here*. Psychologists who study reading call these landings “fixations.” Each time we fixate, we are able to take in approximately four letters to the left of our fixation point and some 15 letters to the right. We’ve trained our perceptual span – the range of text we can effectively discern during a fixation – to be asymmetrical in this way because English words are printed from left to right and it’s more advantageous to see where we’re going than where we’ve been. Were we readers of Hebrew, which is written from right to left, our perceptual spans would take in more letters to the left than to the right. Thus, with each fixation we glean information from about 20 letters. We can’t necessarily identify all 20 letters: the outermost are relegated to our fuzzy peripheral vision. We may learn only that one letter is capitalized or another contains a curve – information that will help us identify that letter on our next fixation but isn’t going to do the trick on this one. Generally, to decode what’s in front of us, we must fixate every eight letters. Decoding begins quickly, within 60 milliseconds of landing. The shape of the letter string as a whole – not just its constituent letters – assists us in our endeavor, so odd fonts or cApiTAlizAtiOn patterns slow us down. But before we’ve finished, before we consciously know we’ve read the words *fonts* and *capitalization* and have added these to the other words swimming around most prominently in memory, we have already started to plan our next fixation.” (Jessica Love i <https://theamericanscholar.org/reading-fast-and-slow/#.VVCWQU0cS70>; lesedato 12.05.15)

“During a hop, known as a saccade, we are unable to perceive any letters at all. Should some meddling experimenter briefly alter the text we are reading – change “sense” to “sensibility” and then change it back, for instance – we will never be the

wiser. Given that fixations average 200 to 300 milliseconds, and saccades 20 to 30, we spend about 10 percent of our time blind to what we're reading. But we have learned to "mask" the saccade, to fill in this brief period of blindness with perceptual information from before and after it. We have tricked ourselves into seeing a smooth flow of sentences when we're really getting a choppy surge of words and half-words. Some quick math suggests that the absolute fastest any of us can read – and actually read each word – is 500 words per minute. This assumes no backtracking, though nearly 15 percent of our saccades are regressions. It also assumes no comprehension beyond word identification. In practice, most of us read about 250 words per minute. [...] Slowing down isn't necessarily a bad thing; the speed with which we read something is linked to our ability to remember it later. Recent research by psychologist Daniel Oppenheimer and his colleagues suggests that reading information presented in a font that is trickier to decipher – and therefore takes longer to read – leads to better memory of the message." (Jessica Love i <https://theamericanscholar.org/reading-fast-and-slow/#.VVCWQU0cS70>; lesedato 12.05.15)

Leseskanning_

(_lesepraksis) Også kalt "letelesing" (begge betegnelsene finnes hos Stangeland og Forsth 2006). Lesing for å lete etter bestemte ord eller temaer i teksten (Stangeland og Forsth 2006 s. 200).

Lesespråk_

Et fremmedspråk som er person er i stand til å lese, men ikke uttale. Personen kan f.eks. kunne lese en russisk tekst i original, men ikke kunne kommunisere muntlig med russere.

Lesestativ_

"A portable device similar to the music rest on a piano, designed to be placed on a desk or table to hold a book at an angle convenient for reading. Bookrests are also available in metal for attachment to indoor exercise machines and in the form of a soft cushion for laptop use or bedtime reading." (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Lesestøtte

(_lesepraksis) Et hjelpemiddel som en leser bruker for å lede sitt eget blikk, f.eks. en finger eller blyant. Fingeren eller redskapet føres under hver linje mens den leses (Stangeland og Førsth 2006 s. 199).

Lesetempo

Leseforskeren François Richaudeau har (i boka *Lesbarheten*, 1969) avslørt at svært mange lesere driver med en type ”subvokalisering” (en slags uhørlig høytlesning) som sinker lesetempoet (Vandendorpe 1999 s. 18 og 259).

Lesetid

“Lästid: med ett tempo om 4 volymer per vecka hinner en storläsare med drygt 200 böcker per år [...] Henry Petroski räknar med att en människa kan hinna med 30 000 titlar under ett liv – detta under förutsättningen att han eller hon läser en titel om dagen från 4 till 94 års ålder” (Johan Svedjedal i http://www.littvet.uu.se/digitalAssets/85/85075_3densistaboken.pdf; lesedato 30.09.16).

Lesing

“Å lese” stammer fra det latinske verbet “legere” som betyr å samle. “Lex”, som er det latinske ordet for “lov”, er en bøyingsform av “legere”, “å lese” (Cavallo og Chartier 2001 s. 56).

Leseren samler informasjon og kunnskaper via en tekst (Vandendorpe 1999 s. 207).

Jean-Jacques Rousseau skriver i kapittel 6 i sine *Bekjennelser*: “I have already mentioned that I purchased some books: I did not forget to read them, but in a manner more proper to fatigue than instruct me. I imagined that to read a book profitably, it was necessary to be acquainted with every branch of knowledge it even mentioned; far from thinking that the author did not do this himself, but drew assistance from other books, as he might see occasion. Full of this silly idea, I was

stopped every moment, obliged to run from one book to another, and sometimes, before I could reach the tenth page of what I was studying, found it necessary to turn over a whole library. I was so attached to this ridiculous method, that I lost a prodigious deal of time and had bewildered my head to such a degree, that I was hardly capable of doing, seeing or comprehending anything. I fortunately perceived, at length, that I was in the wrong road, which would entangle me in an inextricable labyrinth, and quitted it before I was irrevocably lost.”

Den franske forfatteren André Gide fryktet at han aldri ville komme igjennom en bok av skotten Thomas Carlyle, for for hver linje han leste, satt han opptil et kvarter i tanker og refleksjoner (gjengitt etter Vandendorpe 1999 s. 232).

“Med vinkelbriller kan du ligge i vater og lese bok. Selv om du egentlig ser opp i taket, kan du med disse se rett i boka du holder mellom hendene.” (*Dagbladets Magasinet* 31. mai 2012 s. 25)

Levende _avis_

(_sjanger, _drama) En dramatisk og dokumentarisk sjanger skapt av det amerikanske Federal Theater Project en gang i 1930-årene for å vise folk viktige samfunnsbegivenheter. Gruppene dramatiserte aktuelle sosiale og politiske temaer (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 85). Blant “teaterstykkene” som ble framført, var *Interjunction Granted* (1936), *Triple: A Plowed Under* (1936), *One Third of Nation* (1938) og *Spirochette* (1938). Kapitalismen ble kritisert, men løsningsforslagene passet godt inn med det som ble gjennomført under New Deal-politikken.

Libretto_

(_sjanger) Tekst til en opera eller lignende musikalsk verk.

En berømt librettoforfatter er italineren Pietro Antonio Domenico Trapassi, kjent under psevdonymet Metastasio. Han levde på 1700-tallet.

“En libretto er en tekst til en opera – eller beslekta former som oratorium. Teksten i en libretto skrives med tanke på at den skal synges og framføres på en scene. [...] Store gester til tross: Libretto betyr “liten bok”. Librettistene har ofte havnet i skyggen av komponistene, men nå snakkes det om en internasjonal tendens til å ville løfte librettistene opp og fram. En libretto inneholder ikke bare tekst som operasangerne synger, men også sceneanvisninger, som i teater – små beskrivelser av skuespillernes hva og hvordan, der de beveger seg på scenen. Og som i teater,

står regissøren fritt til å forkaste og fortolke anvisningene i teksten. [...] Lyriker Paal-Helge Haugen har skrevet flere libretti – og en av hans favoritter fra samtida er poeten Charles Bernsteins libretto til Brian Ferneyhoughs musikk i operaen “Shadowtime” (2005), basert på Walter Benjamins liv og ideer.” (*Klassekampens* bokmagasin 11. mai 2013 s. 4-5)

Lied

(_sjanger) Fra tysk: “sang”. En sjanger som oppstod i romantikkens Tyskland (i dette tilfellet ca. 1800), og som består i solo-sang til pianoakkompagnement.

Lipogram

Fra gresk: “leipo”: “jeg utelater” og “gramma”: “bokstav”. En tekst der forfatteren bevisst har latt være å bruke én bestemt bokstav (eller flere bokstaver i alfabetet). Å skrive et lipogram blir vanskeligere med tekstens lengde og jo vanligere den utelatte bokstaven er i det språket det skrives på.

Den antikke dikteren Pindar skrev en ode uten noen s, dvs. valgte kun ord i diktet som ikke inneholdt bokstaven s.

Den tyske dikteren Friederike Kempner skrev på begynnelsen av 1900-tallet dikt uten å bruke bokstaven r (Liede 1963 s. 418 i bind 1).

Den amerikanske forfatteren Ernest Vincent Wright skrev på slutten av 1930-tallet romanen *Gadsby*. Bortsett fra i innledningen og i en note på slutten av teksten, blir ikke bokstaven e brukt en eneste gang i denne romanen på over 50.000 ord. I den amerikanske forfatteren James Thurbers eventyrlige roman *The Wonderful "O"* (1957) har den mystiske personen Black et hat til bokstaven o. ”Thurber delights in lists, and on every page he spins trails of language without the forbidden vowel, then creates alternate clusters of “O words”.” (Boxall 2006 s. 501)

Den franske forfatteren Georges Perecs *La disparition* (1969), en roman på 300 sider, inneholder ikke en eneste e – den vanligste bokstaven i fransk. Denne romanen har seinere blitt oversatt som lipogram til både engelsk (med tittelen *A Void*) og tysk (*Anton Voyls Fortgang*). Romanen handler om en forsvinning og noe som ikke kan utsies, slik at form og innhold dekker hverandre. Etter arbeidet med *La disparition* satt forfatteren med haugevis av ord med e som eneste vokal, noe som kan ha bidratt til at han skrev romanen *Les revenentes*, en roman som dermed ikke har ett eneste ord felles med *La disparition*. Perec spekulerte på å skrive en

tredje roman med ord som hittil ikke var brukt i noen av de to tidligere, rett og slett fordi ordene inneholder både en e og annen vokal.

Litotes

(_litterær_praksis) Et mildt uttrykk brukes i stedet for et forventet sterkt uttrykk. Et formildet eller dempet uttrykk (Dolores og García 2013 s. 34). Noe neddempet som f.eks. skal få mottakeren til å bli oppmerksom og lytte/lese spesielt nøye.

Et “svakt” uttrykk eller en underdrivelse, ofte i form av en benektelse (“ikke akkurat verdens raskeste”). Benektelse av motsetning på en måte som fungerer formildende eller ironisk: “Et par sekunder uten at du prater i vei nå, ville ikke være uvelkomment.” Underdrivelse kan gi en ekstra sterk virkning gjennom å signalisere en slags overlegenhet overfor det som uttrykkes.

Den franske forfatteren Marie Madeleine de La Fayette's roman *Prinsessen av Clèves* (1678) handler om et adelsmiljø der hovedpersonen forelsker seg i en annen enn sin ektemann. Det brukes ofte litotes i boka, særlig for å dempe språklige uttrykk for sterke følelser (Garapon 1988 s. 74). Prinsessen “var ikke lite usikker” uttrykker at hun var svært usikker. Tilsvarende står det at prinsesse de Clèves, når hun ser den mannen hun elsker, følte “en ikke ubetydelig forvirring”.

“*Litot* representerer motsatsen [til hyperbol], altså forminskning som billedlighet. Også den er folkelig i sine røtter. Forminskningen kan ligge i en negasjon: ikke, u- osv. “There is no love lost between them,” sier englenderne om folk som ikke hærer hverandre.” (Texmo 1982 s. 59)

Litotes kan brukes til å uttrykke både noe positivt (“jeg misliker deg ikke”) og negativt (“jeg liker deg litt”) på en måte som minner om ironi (Dolores og García 2013 s. 34). I en litotes kan “sjelden” bety “aldri” og “kanskje” bety “nei”.

Den franske forfatteren Albert Camus' lar i sin roman *Den fremmede* (1942) hovedperson Meursault bli en “litotesens martyr”, i motsetning til et samfunn som bruker store, tomme ord (Rey 1970b s. 59).

Litteraturarkiv

Eller forfatterarkiv/dikterarkiv. Arkiv med en forfatters upubliserte originaltekster, enten det er håndskrevne brev, manusutkast, skisser eller annet som finnes kun som

unikater (ett eksemplar). Eventuelt omfatter arkivet dokumenter fra to eller flere diktere. Dokumentene i et litteraturarkiv kan ha stor verdi både forskningsmessig og økonomisk (i en eventuell auksjon) (Neuhaus og Ruf 2011 s. 282).

Et litteraturarkiv kan bidra til å forstå bedre en forfatters intensjoner med sitt forfatterskap (Neuhaus og Ruf 2011 s. 277).

Litteraturfinansiert hjelpearbeid

En form for veldedighet ved hjelp av (inntekter fra) litteratur. Donasjoner fra forfattere til institusjoner, aksjoner av allmennyttig art osv.

Den engelske forfatteren Catherine Cooksons bøker var i mange år bestselgere, og med sin formue skapte hun Catherine Cookson Charitable Trust, som b.a. ga penger til sykehus. “The Catherine Cookson Charitable Trust has wide ranging aims awarding grants for a variety of activities including education/training, medical/health/sickness, disability, religious activities, arts/culture and environment/conservation/heritage.” (<http://www.cvs.derwentside.org.uk/>; lesedato 23.01.15)

Den britiske forfatteren Joanne K. Rowling tjente enorme beløp på sin fantasyserie *Harry Potter* (avsluttet i 2007). I 2008 publiserte hun *The Tales of Beedle the Bard* (oversatt til norsk med tittelen *Skalden Skurres historier*). “Overskuddet av denne boka går til stiftelsen the Children’s High Level group (CHLG), som har til formål å bedre forholdene til barn som lever på institusjoner rundt om i Europa.” (*Dagbladet* 5. desember 2008 s. 44) CHLG) ble stiftet av Rowling i 2005 for å “bedre vanskeligstilte barns levekår”.

Den norske sakprosaforfatteren Åsne Seierstad ga ca. 1 million kroner av inntektene fra sin bestselger *Bokhandleren i Kabul* (2002) til Afghanistankomiteen. Harry Potter-forfatteren J. K. Rowling lot seg velge til president i organisasjonen One Parent Families, som arbeider for aleneforeldres beste i Storbritannia. En slik organisasjon får enormt mye mer oppmerksomhet med en kjendis som leder, og kommer lettere til orde i mediene, men får også økonomisk gevinst av det gjennom å kunne få større innsamlingsinntekter. Rowlings rolle som leder tilsvarer dermed å gi organisasjonen en stor pengegave, noe hun muligens også i tillegg har gjort direkte gjennom sin økonomiske veldedighet fra sin enorme formue.

Jo Nesbøs korte roman *Det hvite hotellet* (2007) “er fortellingen om en forsikringsjurist som reiser til India for å oppklare en svindelsak. Inntektene av boksalg [50 kroner per solgte bok] går til Redd Barnas arbeid for å gi skolegang til 8 millioner barn som bor i områder rammet av krig og konflikt. Gleder du venner og familie med *Det hvite hotellet* av Jo Nesbø til jul, bidrar du også til å gi

enda flere barn muligheten til å gå på skole!” (fra annonse i *Dagbladet* 29. desember 2007) “Inntektene fra “Det hvite hotellet” går til Redd Barna og et prosjekt som skal sikre åtte millioner barn skolegang innen 2010.” (*Dagbladet* 10. desember 2007 s. 57) Salget i Den norske Bokklubben tilførte prosjektet over én million kroner. Denne boka var den første i en serie der kjente norske forfattere skrev til inntekt for Redd Barna.

Nesbø ga i 2008 ut thrilleren *Hodejegeren*. Han bestemte at han ville gi alle inntektene fra denne boka til kampen for å forbedre lese- og skriveferdigheter hos barn. Pengene skulle kanaliseres til tiltakene for barn via en nystartet Harry Hole-stiftelse (oppkalt etter Nesbøs kjente krimhelt). I forbindelse med opprettelsen av denne stiftelsen uttalte medierådgiveren Hans Geelmuyden til *Dagbladet*: “Man kan alltid mistenke alle mennesker for å tenke egennyttig. Men jeg synes ikke vi skal være så smålige. Disse pengene kunne han ha brukt på seg selv. Men så kan man spørre: Vil dette ha en positiv effekt for ham? Det kan i hvert fall ikke være skadelig, og Nesbø lever av popularitet.” Til samme avis sa sosialantropologen og trendanalytikerene Gunn-Helen Øye: “Det vil nok komme etterdiltere som bruker dette strategisk for å bygge en mediepersonlighet.” (begge i *Dagbladet* 4. juni 2008 s. 64)

Nesbø “har bestemt at alle inntektene fra “Hodejegerne” skal brukes til å forbedre barns lese- og skriveferdigheter. [...] - Kravet til denne prisen er at den skal gå til barn som er i en situasjon hvor de ikke får opplæring i lesing og skriving. Dermed er det naturlig at den vil gå til land med høy analfabetisme. Absolutt alle inntektene fra dette – bokhandelsalg, paperback, bokklubb, lydbok og eventuelle film- eller teaterrettigheter – vil gå til stiftelsen” (*Dagbladet* 3. juni 2008 s. 48).

Etter de store inntektene fra sin ungdomsroman *Sofies verden* (1991) stiftet Jostein Gaarder den såkalte Sofieprisen for forkjempere for nasjonal og internasjonal forbedring av miljø og utvikling.

I 2005 samlet den amerikanske forfatteren Stephen King og noen andre forfattere inn penger ved å lage en auksjon på navn i deres kommende romaner: “In an interesting bid to raise money for the First Amendment Project, a non-profit group formed to support free speech, several prominent authors have agreed to “auction” names or location places in their next works to the highest bidder.

Want to be the victim of killer zombies in Stephen King’s upcoming book CELL? You must be female, first of all. The lucky woman who wins the auction must supply her name or nickname, and a physical description of herself.

In Stephen King’s words: “One (and only one) character name in a novel called CELL, which is now in work and which will appear in either 2006 or 2007. Buyer should be aware that CELL is a violent piece of work, which comes complete with zombies set in motion by bad cell phone signals that destroy the human brain. Like

cheap whiskey, it's very nasty and extremely satisfying. Character can be male or female, but a buyer who wants to die must in this case be female. In any case, I'll require physical description of auction winner, including any nickname (can be made up, I don't give a rip).”

Other authors contributing to the fundraising effort by auctioning off names to the highest bidder include Amy Tan, Peter Straub, Lemony Snicket, John Grisham, Nora Roberts and Neil Gaiman, among others.” (<http://blog.tmcnet.com/be-a-stephen-king-novel-victim.asp>; lesedato 12.11.05) Ifølge den danske *Weekendavisen* skulle Ray Huizenga bli en person i Kings roman (*Weekendavisen* 28. oktober – 3. november 2005).

Den svenske forfatteren Henning Mankell donerte i 2007 (eller 2008) ca. 15 millioner kroner til SOS-barnebyer og bygging av en landsby i Mosambik (med hus for foreldreløse og etterlatte barn). Den britiske forfatteren Catherine Cookson har også donert store summer, blant annet til sykehus.

“For 34 år siden kom Den lille larven Aldrimett av Eric Carle på norsk. Boken har siden den gang hatt den særegen plass i norske barnehjerner. Nå får også barn med synshemming ta del i kjærlighetshistorien. Den lille larven Aldrimett finnes nå i punktskrift og følebilder, laget spesielt for blinde og svaksynte barn. Boka har både svartskrift og punktskrift, slik at blinde og seende kan lese den sammen. I bildene er det brukt over 20 forskjellige materialer med ulik tekstur og sterke farger. Boken er en opplevelse – for flere sanser. Hvert eksemplar er håndlaget i India. For hver bok som selges, brukes €5 på å gjøre livet bedre for synshemmede barn i India. Boken er laget av Dreaming Fingers, og gis ut i flere europeiske land samtidig. Boken er utgitt av Gyldendal, med støtte fra Leser søker bok.” (Djupvik 2007)

Litteraturimitasjon

Mennesker som hermer etter fiktive figurer. Sammenblanding av det reelle og det representerte.

Det er likheter mellom den byronske helten i hans diktning og hvordan Byron framstod for andre: full av lidenskap, raseri og fortvilelse. Kanskje var den byronske helten en teatralisk modell for Byron, en figur som han følte seg forpliktet til å etterligne (Maurois 1930 s. 301-302).

Den franske forfatteren Alfred Jarry skrev på slutten av 1800-tallet absurde skuespill om kong Ubu, og ble fram til sin død i 1907 stadig mer lik sin egen dramahelt. Jarry tilla seg merkelig uttale av ord, snakket med fistelstemme, og lagde merkelige gester. Det var som om han nærmet seg å bli sin egen litterære

figur, Ubu, enten etterligningen var bevisst fra hans side eller ikke (Daus 1977 s. 7). Både ved å snakke med fordreid stemme og snakke om underlige ting, framsto han som en annen enn seg selv.

Når det gjelder franskmannen Gustave Flauberts roman *Madame Bovary* (1857), “even translators of such a text are endangered by the effects of contagion. Eleanor Marx Aveling, the daughter of Karl Marx, one of the early translators of *Madame Bovary* into English, committed suicide in much the same manner as Emma [dvs. hovedpersonen i romanen, som brukte gift til å begå selvmord].” (Ronell 1992 s. 98)

“Elizabeth Bisland and Nellie Bly [...] Sixteen years after Jules Verne first published *Around the World in 80 Days*, two American journalists raced to do just that. [...] Nellie Bly, investigative journalist for the newspaper *New York World*, was the first to come up with the idea. She pitched it to her editors, then had to fight to go – her superiors originally wanted to send a man. After she’d set off, the editor of the monthly magazine *The Cosmopolitan* decided *Cosmo* could get a lot of “pageviews” by sending a rival, preferably a young woman, to race Bly. [...] Both efforts were inspired by Jules Verne’s *Around the World in 80 Days*.” (<http://www.popsci.com/article/technology/when-cosmopolitan-sent-victorian-lady-race-around-globe>; lesedato 27.03.15)

Rudyard Kipling ble (av George Orwell) kalt “det britiske imperiet profet i dets ekspansjonistiske fase” (“He was the prophet of British Imperialism in its expansionist phase”). Kipling agiterte for Storbritannias rett til å herske i koloniene og ha en lederstilling i verden. Til dette formålet skrev han tekster og holdt taler som påvirket hvordan befolkningen generelt og britiske offiserer og soldater spesielt så på imperiet og oppførte seg. “Faktisk – ifølge en av forfatterens fortrolige – talte og oppførte offiserer og soldater seg slik som hos Kipling først etter at de hadde lest hans bøker. De så å si strakte seg etter idolenes tak, som han skapte i deres bilde. Og døde så i hans patriotismes ånd.” (Fülberth og Dietz 1988 s. 137)

Noe tilsvarende gjaldt litteraturen til italieneren Gabriele d’Annunzio. Den italienske utenriksministeren grev Sforza fortalte etter 1. verdenskrig at offiserer – etter å ha lest tekster av d’Annunzio – kom med sine befalinger til soldatene i langt mer svulstige ord enn før lektyren (Fülberth og Dietz 1988 s. 138).

“For noen år tilbake var det en engelsk morder som hevdet at han var blitt inspirert av Agatha Christies *Mord etter alfabetet*.” (Dahl og Nordberg 1982 s. 10) “Den nyåpnede T-banestasjonen Dostojevskaja i Sankt Petersburg skal være så full av “negativ energi” at psykologer tror den blir et “selvmordsmekka”. Stasjonen er utsmykket med svart og hvit mosaikk [av Ivan Nikolajev] som forestiller voldelige scener fra Dostojevskijs mest kjente romaner, som når Raskolnikov tar livet av den

gamle pantelånersken i *Forbrytelse og straff*.” (*Morgenbladet* 25. juni–1. juli 2010 s. 25)

Den amerikanske forfatteren Luke Rhinehart er kjent for romanen *Terningmannen* (1971; på norsk 1995), en tekst som inspirerte mange lesere: “Tusenvis av lesere verden over har gitt seg i kast med terningen etter å ha lest boken, den har inspirert til en dokumentarfilm om folk som lever etter terningens befalinger, et reiseprogram på [TV-stasjonen] Discovery og adskillige teaterstykker.” (*A-magasinet* 26. mars 2010 s. 8) Forfatteren selv sa i et intervju med *A-magasinet*: “Jeg var en meget stiv og hemmet person som ung, og hadde behov for å frigjøre meg. Dette påfunnet virket for meg, og fikk meg til å gjøre ting jeg ellers ikke ville gjort” (s. 10). Rhinehart lagde seks handlingsalternativer og kastet en terning for å finne ut hva han skulle gjøre.

Litteraturinspirert organisasjon

Den britiske forfatteren Rudyard Kiplings *The Jungle Book* (1894-95) ble av lord Robert Baden-Powell en inspirasjonskilde til speiderbevegelsen som han grunnla i 1908, med “ulveunger” osv.

En annen variant er foreninger for medlemmer som sammen på bestemte dager kler seg i empireklær fra Jane Austens periode, leser og diskuterer hennes bøker sammen, spiser matretter fra perioden, danser og ter seg historisk mest mulig korrekt osv.

Litteraturkalender

(_sjanger) En kalender som inneholder forfatterinformasjon, lesetips og lignende for hver måned.

Litteraturkommisjonær

En kommisjonær er en mellommann som opptrer i eget navn, men for oppdragsgiverens regning; en person som har fullmakt til å utføre noe (f.eks. kjøpe/selge) på vegne av noen.

En boktrykker i renessansen kunne produsere bøker for egen regning og så ansatte litteraturkommisjonærer. Kommisjonærene var en slags handelsreisende som dro fra by til by med store mengder bøker, f.eks. pakket i tønner. De slo opp plakater over hvilke bøker de solgte.

Absalon Pederssøn Beyer forteller i sin dagbok, skrevet i 1560-årene, om en “Henrik bokfører”. Denne Henrik må ha vært en litteraturkommisjonær (Glambek og Christensen 1971 s. 55).

Niels Klim, som var modell for Holbergs fortelling, var både klokker og litteraturkommisjonær (Glambek og Christensen 1971 s. 55).

Den amerikanske forfatteren Upton Sinclair ble sosialist og deretter boikottet av store amerikanske forlag. Sinclair fortsatte å selge sine romaner gjennom et eget forlag og distribusjon via postordre og egne litteraturkommisjonærer.

Forlaget Oktober hadde midt på 1970-tallet et litteraturkommisjonærnett på ca. 150 personer som tok med seg bøker eller fikk dem tilsendt fra forlaget og deretter solgte dem på politiske møter, ved andre arrangementer og på stands.

Litteraturkonsulent_

“Om en måned kommer en ny oversettelse [av Bibelen], for første gang på over 30 år. Bibelselskapet har forsøkt å komme så tett opp til de antikke kildekriftene som mulig. Samtidig skal språket tilpasses mer til vår tid. Forfattere som Karl Ove Knausgård, Hanne Ørstavik og Jon Fosse har vært konsulenter. Bibelen skal bli mer tilgjengelig, og den skjønnlitterære verdien gjenreises. [...] som konsulent Knausgård skrev om arbeidet med oversettelsen i [tidsskriftet] Samtiden i fjor: - Bibelen er fortsatt den viktigste teksten som er skrevet; tanker og bilder styrer fortsatt vår oppfatning av virkelighet.” (*A-magasinet* 16. september 2011 s. 28 og 32)

Litteraturløype_

Små tekster og/eller litterære oppgaver plassert rundt ute i naturlandskapet, eventuelt inne i en stor bygning. Deltakerne skal bevege seg fra sted til sted.

[Det skal i 2007 ha vært en lyrikløype rundt sanatoriet på Modum]

Litteraturskapt språk

Den britiske forfatteren Richard Adams' roman *Watership Down* (1972) "is the tale of a colony of rabbits looking for a new home. The rabbits speak a language known as Lapine, which is meant to sound "fluffy." While only a few dozen words of Lapine appear in the text, fans have since developed the language into a functional one with distinct grammar and vocabulary. *Os e layth Frithyeer hyaones, on layth zayn yayn dahloil.* – If it's sunny today, we'll go and find dandelions [...] J.R.R. Tolkien, a philologist and lexicographer, began creating his Elvish languages before he started on any of his well-known works, such as *The Hobbit* and *The Lord of the Rings* trilogy. There are actually two forms of Elvish commonly learned by fans: Quenya, or high Elvish, and Sindarin, both based loosely on Finnish and Welsh, two languages Tolkien himself studied. And these can be subdivided into different dialects. There are even different forms of Elvish script – one of which you may have seen on the One Ring featured in *The Lord of the Rings* films. *Elen síla lumenn' omentielvo* – A star shines on the hour of our meeting." (<https://www.britannica.com/list/6-fictional-languages-you-can-really-learn>; lesedato 01.06.17)

Litteraturtelefon

(_spredningspraksis) Spredning av litteratur ved at den blir lest opp eller avspilt via telefon.

Opprinnelsen til denne måten å spre litteratur på skal ha vært Andy Warhols telefonsvarer på 1960-tallet, der kunstneren lot dem som ringte når han ikke tok telefonen, høre dikt og kortprosa (Zey 1995 s. 153). I 1980 fantes det i Tyskland en "Literatur-Hotline" som lot innringerne få høre lest opp litterære tekster. En statistisk undersøkelse viste at det i 1993 i Hamburg var mer enn 35.000 innringninger til denne tjenesten og i München ca. 22.400 innringninger (Zey 1995 s. 153).

Litterær forstudie

(_tolkningspraksis) Å oppfatte en publisert (eventuelt upublisert) tekst som "bare" en forberedelse til en annen publisert tekst. Denne tolkningspraksisen tas i bruk når f.eks. en forfatteres debut-diktsamling – i ettertid av litteraturforskere – oppfattes som en slags forsiktig kunstnerisk forberedelse til et skuespill senere i forfatterskapet, der skuespillet bruker og utdyper på en vellykket måte tematikker

som allerede var til stede i diktsamlingen. Litterær forstudie er en type intertekstualitet som tolkningspraksis.

Litterær industri

Se *Litteraturhistoriske tekstpraksiser* (2008) s. 199

“Den litterære krigsindustrien går sin gang” (*Dagbladet* 28. november 2011 s. 50), dvs. at det i Norge hvert år publiseres en stor mengde bøker om 2. verdenskrig.

“[I] løpet av de fem siste årene har mer enn 300 bøker om Walter Benjamin utkommet på engelsk” (*Morgenbladet* 7.–13. januar 2011 s. 31).

Litterær inspirasjon

(_inspirasjonspraksis) Det at forfattere (eller potensielle, kommende forfattere) bevisst og frivillig eller ufrivillig blir inspirert av litterære tekster som de leser.

Av og til kan det være en fordel (av statusmessige og økonomiske grunner) å tie om den litterære inspirasjonen.

Den amerikanske forfatteren James Fenimore Cooper, kjent for *The Last of the Mohicans* (1826) og andre romaner som foregår blant indianere, innrømmer at “I was never among the Indians at all, [...] All I know of them is from reading, and from hearing my father speak of them” (gjengitt etter Ro 1997 s. 29).

Litterær kompetanse

[Jonathan Culler]

Litterær lek

Leker med utgangspunkt i lesing av litteratur, f.eks. rollespill.

I Odd Børretzens *Min barndoms verden* (1997, pocketutgave i 2000) inspirerer polfarerboka *En helt* noen små gutter til å leke Nansen, Hjalmar Johansen og et kobbel hunder på vei til Nordpolen (i kapitlet “Helter”).

En lek går ut på at barn eller en voksen skriver ned (eller på tavla) navnene på kjente litterære skikkelser som barna kjenner til, f.eks. Pippi, Teskjekjerringa, Emil fra Lønneberget, Knerten og Lillebror, Karsten og Petra, Pulverheksa, Askeladden, snekker Andersen, Gubben og katten osv. Deretter skal et av barna tenke på en av disse skikkelsene, og de andre skal gjette hvem barnet tenker på, og stille ja-/nei-spørsmål for å finne det ut. Er du et menneske? Er du et dyr? Er du jente? Har du fletter?

Litterær leseforening

Ikke alle leserforeninger oppstår etter en forfatters gjennombrudd og økonomiske suksess. På begynnelsen av 1930-tallet ble det i Berlin dannet en Musil-foreningen, av beundrere av den østerrikske forfatteren Robert Musil. Denne foreningen hadde som hovedmål å sende den fattige forfatteren regelmessige pengegaver slik at han skulle være i stand til å skrive. Også i Wien ble det stiftet en Musil-forening som støttet forfatteren økonomisk (Genazino 2007 s. 64-65).

Litterær makrokonvensjon

Konvensjoner og normer for hva som er litteratur, hva som er en god tekst og lignende grunnleggende litterære spørsmål.

Litterær montasje

T. S. Eliots dikt *The Waste Land* (1922) “is a cinematographic mélange or montage of glimpses, gestures, images, echoes, voices, phrases, memories, fragments of speech, song, quotation, appearances, and disappearances” (Ruth Nevo i Bloom 1985 s. 97).

Litterær nyhetsvarsling

Systemer med å gi lesere beskjed når en ny bok/tekst er tilgjengelig. Tilgjengeligheten innebærer f.eks. at informasjon om boka finnes på et nettsted, og potensielle lesere blir orientert om at det finnes ny informasjon på nettstedet.

Litterær nyhetsvarsling kan skje som e-post, SMS, vanlige brevforsendelser og flere andre måter. Lesere kan på forhånd ha presisert sin leser-/interesseprofil, slik at en person f.eks. kun får litterær nyhetsvarsling om bøker innen økonomi.

Litterær produktplassering

Navngitte varer som nevnes i en tekst, og som forfatteren får betalt for å omtale.

Den engelske forfatteren Fay Weldon “agreed to write a novel commissioned by the chic jewelry maker Bulgari, and responded to publishers, writers and readers critical of her venture into literary product placement. Weldon, a highly regarded literary novelist, provoked some measure of controversy by agreeing to write a novel for which Bulgari paid an undisclosed fee to have its name and products mentioned a certain number of times. The novel is called *The Bulgari Connection* [utgitt i 2000] and was originally published in a limited edition of 750 and distributed at a Bulgari corporate party. It was subsequently published in the U.K. by HarperCollins. [...] HarperCollins CEO Jane Friedman gushed, “this is fantastic... It gives me a lot of ideas” and a chance for stodgy trade book publishing to reap some of the financial rewards taken for granted by Hollywood, where product placement in films and TV shows is standard practice. On the other hand, Letty Cottin Pogrebin, president of the Authors Guild, said, “It erodes reader confidence in the authenticity of the narrative.” And several writers, including Michael Chabon, Elizabeth McCracken and Jason Epstein, were leery of the implications of the practice for serious writers. [...] Ira Silverberg of Donadio & Olson Literary Representatives [...] Silverberg said, “We’ve all used promotional opportunities from liquor, cigarettes and fashion companies. We live in a culture that barely supports writers. I’m trying to put money in the pocket of my writers. I’d like to see what would happen if the ones claiming purity were offered the money.” [...] Weldon told PW that she did it “because it was fun... because I wanted to write a novel about the world of charity art auctions, where rich men and women sit on little gold chairs and exploit artists... and here was someone to pay for it.” [...] She said she “didn’t care much” whether the deal prejudiced readers and critics against the book. “The novel must sink or swim on its merits. It’s the novel I wanted to read which nobody else had written.” ” (Calvin Reid i <https://www.publishersweekly.com/pw/print/20010910/35723-weldon-s-bulgari-product-placement-raises-eyebrows.html>; lesedato 09.10.20)

Litterær purifikasjon

(_maktpraksis) Å tilpasse tekster til aksepterte samfunnsholdninger, dvs. sørge for at uakseptabel språkbruk (for eksempel banning og folkelige seksuelle uttrykk) eller uakseptabel handling (sex, vold osv.) fjernes eller ikke forekommer. Litterær purifikasjon kan være en form for selvsensur fra forfatterens side.

Det hører kanskje også inn under purifikasjon når barnefortellinger nesten alltid ender godt? Det anses som uheldig å gi barn et pessimistisk livssyn ... (eller realistisk?)

Litterær sampling

(_litterær_praksis) En type intertekstualitet der tekster av andre forfattere brukes direkte (dvs. i form av sitater), men med ny kontekst og funksjon.

Henrik H. Langelands roman *Requiem* (2000) kan kalles en sampleroman. Boka handler om en middelaldrende homoseksuell nordmann som reiser til Zanzibar i Afrika og innleder et forhold til en ung gutt der. Nesten hver eneste setning i romanen er tatt fra en stor fransk romanserie, Marcel Prousts *På sporet av den tapte tid*. Proust romaner er av Langeland samplet omtrent slik en musiker kan sample tidligere musikers verker.

I den norske forfatteren Tomas Espedals bok *Ly* (2007), som kom ut på “undergrunnsforlaget” H-Press, har han overført fragmenter fra tyskeren Rainer Maria Rilkes dikt og dagbøker direkte til egen tekst. Espedal har selv kalt dette for “sampling”.

Litterær språkoppfinnelse

(_litterær_praksis)

Den østerrikske forfatteren Hans Carl Artmann oppfant en slags dialekt med mange nyord, et språk som er mer konkret og komisk enn hverdagsspråket (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 352-353).

Gerd Brantenbergs satiriske roman *Egalias døtre* (1977) er en latterliggjøring av det mannsdominerte samfunnet i 1977 gjennom beskrivelsen av fantasilandet Egalia der kvinnene har makten og undertrykker mennene (bl.a. ved at mennene må

ta jobber som rengjøring og barnepass). I Egalia er språket tilpasset at kvinner dominerer: Det heter ikke “man bør gjøre”, men “dam bør gjøre”, “fedrelandet” er “mødrelandet”, navnet Hannibal har fått en parallell i navnet Hunnibal osv.

Litterært brettspill

(_adaptasjon) For eksempel brettspill basert på eposet *Beowulf*, Tolkiens bøker, *Harry Potter*-bøkene eller *Alice i Eventyrland*. I Norge distribueres slike spill i 2007 av bl.a. Outland-kjeden.

Sofies verden (1998), utgitt av Aschehoug, skal gi både opplevelser og kunnskap om myter, filosofi og historie fra antikken og framover, med 800 spørsmål.

“I et spøkefullt innlegg på en tilstelning i Bladkompaniet fortalte forfatteren Jan H. Jensen (1990) om en artikkel han planla å skrive om kiosklitteratur.

Utgangspunktet for artikkelen var et selvlaget spill der lesere ved hjelp av en terning og et kryssordlignende spillebrett med sju ganger seks ruter selv skulle kunne terningkaste seg fram til en rekke nye og foreløpig uskrevne kioskromaner. Jensens spill skulle ha ulike typer hovedpersoner (for eksempel en foreldreløs sigøyner eller en reinkarnert samepike ...), seks forskjellige måter å starte romanen på, seks måter å trappe opp intrigen på, seks klimakssituasjoner og seks “cliffhangere”.” (Naper 2007 s. 71)

Litterært foredrag og forfatterturné

(_sjanger, _spredningspraksis)

“[T]he lyceum movement [...] were popular societys, originally founded in Massachusetts in 1826, serving the need for adult education while also providing a forum for debate on the various reform issues of the day. By 1840, some 3000 such associations had been founded in cities, towns, and remote settlements across the U.S. Patiently audiences listened, often under primitive physical conditions in meeting houses, school rooms, and lecture halls, to speakers come from afar by stage or train to talk on women’s rights, temperance, slavery, the North American Indians, the American Revolution, or phrenology. The lyceums also satisfied their audiences’ needs for aesthetic experience. Many of the speakers who made themselves heard from the lecture platform were influential politicians, preachers, philosophers, and writers – often masters of style and the spoken word.” (Ro 1997 s. 40)

“After 1835, [den amerikanske filosofen Ralph Waldo] Emerson found a new career as a lyceum lecturer, thrilling as well as puzzling his audiences all over the country [dvs. USA] with his intense delivery, radical ideas and language filled with aphorisms, riddles, epigrams, proverbs, and vivid metaphors.” (Ro 1997 s. 45)

Etter å ha gitt ut *Sult* reiste Knut Hamsun rundt i Norge og holdt foredrag om norsk samtidslitteratur. Hans turné begynte i Bergen tidlig i 1891, deretter fulgte Haugesund, Stavanger, Kristiansand, Sandefjord, Drammen og Fredrikstad, for så å nå hovedstaden. I 1891 var han i 12 norske byer med foredragstitler som “Norsk litteratur”, “Psykologisk litteratur” og “Motelitteratur”. Han kom med sterke angrep på den realistiske litteraturen, representert ved Ibsen, Kielland, Lie og Bjørnson. I oktober 1891 holdt han foredrag i Kristiania, med Ibsen på første benkerad. Etter dette skrev Ola Thommessen i en leder i *Verdens Gang* at Hamsuns foredrag var et svennestykke i uvitenhet, overflatiskhet og uforskammethet som varte i tre timer til ende, og at Hamsun var stormannsgal og bedreviter (gjengitt i *Bokvennen* nr. 2 1994 s. 22). “Hamsun bruker store midler på annonsering, og iscenesetter seg selv som taler, med innstuderte fakter, positurer og retorisk stil” (Slaatta 2010).

Mange kjente forfattere på 1800-tallet drev med og tjente store summer på foredragsturneer innenlands og utenlands. Bjørnstjerne Bjørnson var i et halvt år på foredragsturné i USA, i tillegg til de tallrike taler og foredrag som han i løpet av flere år holdt over hele Norge. Ved slike tilstelninger ble det tatt inngangspenger. Bjørnson klarte å leve av å være forfatter/skribent. En forfatterturné er en “tightly scheduled trip, usually arranged by the publisher of a new trade book, in which the author (or a well-known illustrator) agrees to help promote sales by participating in book signings, author interviews, book talks, etc., usually at trade bookstores and through the mass media. Travel expenses are paid by the publisher, but the writer is usually not compensated for his or her time.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Arnulf Øverlands opprørske og sjokkerende foredrag “Kristendommen, den tiende landeplage” ble holdt i Studentersamfundet 21. januar 1933.

Britten John Cowper Powys, som var forfatter av mange verk, blant annet romanen *A Glastonbury Romance* (1932), reiste rundt i Amerika som foredragsholder eller “foredragskunstner, som en én-manns-sirkus i litteraturens tjeneste” (Schäfer 2000 s. 45).

Dag Solstad “feier gjennom landet med et temperamentsfylt foredrag, som bærer tittelen “På Hamar med slakt”. Solstad holdt første gang dette foredraget nettopp på Hamar i begynnelsen av mars. [...] Solstad er fly forbannet på kritikere som har slaktet hans nyeste roman [*Det uoppløselige episke element i Telemark i perioden 1591-1896*]. Hvorfor gjorde de det? På grunn av “kapitalismen”, mener han. Logikken synes å være denne: Markedskreftene forlanger av kunsten at den skal underholde. Den som ikke underkaster seg dette imperativet, får svi. Slik Solstad

har fått det. Rent bortsett fra at han har vært en kritikerrost guru i hele sin karriere. Men ikke denne gangen. Spesielt oppbrakt synes Solstad å være over påstandene om at han ikke har skrevet en roman, men et stykke slektsforskning.” (*Dagbladet* 5. april 2014 s. 72)

Ingvar Ambjørnsen har blant annet skrevet fire romaner om Elling (1993-99). “De siste månedene har han besøkt et titalls steder i Norge med konseptet “Elling LIVE!”, hvor han deler upublisert Elling-stoff med publikum. - Turnélivet har vært slitsomt. Vi har vært på hver kveld, og det har vært mye kjøring mellom stedene vi har besøkt.” (*Dagbladet* 17. juni 2017 s. 47)

“Da Karl Ove Knausgård entret scenen i Berlin mandag denne uka fikk han en mottakelse en rockestjerne verdig. Over 900 mennesker klappet “den norske stjerneforfatteren” inn i den utsolgte salen.” (*Dagbladet* 27. mai 2017 s. 55)

“Public speaking is one of the main ways authors promote their books. [...] Public speaking enables you to build a reputation and a following and it helps to promote your books. Interacting with your audience can also give you a sense of what it is about your writing that really works for them.” (Graeme Shimmin i <http://graeme.shimmin.com/public-speaking-tips-authors/>; lesedato 16.10.17)

Litterært topos

I skjønnlitterær sammenheng brukes begrepet om “steder” i et verk med “etablerte og gjenkjennelige mønstre [f.eks. litterære motiver], uttrykksmåter, skikkelser, sitater osv. [...] Et velbrukt romantisk topos er kunstneren som vandrer i naturen og fornemmer tilværelsens skjulte sammenhenger.” (Claudi 2010 s. 188)

“Toposforskningen har to aspekter. På den ene siden forskes det på den litterære tradisjonen med bestemte fastlagte bilder basert på gjenstander, motiver eller også tankemønstre; på den andre siden undersøkes tradisjonen med bestemte tekniske framstillingsmåter.” (Kayser 1973 s. 73)

I både Mary Shelleys *Frankenstein* (1818) og H. G. Wells' *The Island of Dr. Moreau* (1896) er det sentrale toposet den gale vitenskapsmannen som i sin hybris setter seg ut over naturens grenser (Rauscher 2012 s. 185).

Litterært undersøkelsesarbeid

(_inspirasjonspraksis) En forfatters research for å kunne skrive om et emne.

Den amerikanske naturalistiske forfatteren Stephen Crane “widened his subject matter into the most sordid human reality as he had observed it among the destitute masses in the big city. To “get down to the real thing,” he slept in flophouses and stood in breadlines with the unemployed, obsessed with getting down on paper an absolutely honest and unvarnished picture of life.” (Ro 1997 s. 113)

Den amerikanske forfatteren Helen Hunt Jackson “published a historical account of government injustice toward the indians (*A Century of Dishonor*, 1881) and an even stronger indictment in a fictional romance, *Ramona* (1884), inspired by her work in a government investigation of the Mission Indians of southern California.” (Ro 1997 s. 123) En annen kvinnelig amerikansk forfatter fra samme periode, Mary Austin, var “deeply rooted in the landscapes of the West. She lived for many years in the desert, gathering material about Indian culture which she used in poems, magazine stories, and studies of Indian songs.” (Ro 1997 s. 123)

Amerikaneren Upton Sinclairs *The Jungle* (som føljetong i 1905, som bok i 1906) oppfattes vanligvis som en tendensroman. Sinclair hadde en journalistisk og dokumentarisk tilnærming til det han skrev om, noe som går fram av denne uttalelsen fra forfatteren: “[I]n October 1904, I set out for Chicago, and for seven weeks lived among the wage slaves of the Beef trust, as we called it in those days ... I sat at night in the homes of the workers, foreign-born and native, and they told me their stories, one after one, and I made notes for everything. In the daytime, I would wander about the yards, and my friends would risk their jobs to show me what I wanted to see. I was not much better dressed than the workers, and found that by the simple device of carrying a dinner pail I could go anywhere. When I wanted to make careful observations, I would pass again and again through the same room.” (Sinclair gjengitt etter Ro 1997 s. 103)

Det svenske krimforfatterparet Maj Sjöwall og Per Wahlöö (som i 1965-75 ga ut 10 bøker i serien *Roman om en forbrytelse*, med politietterforsker Martin Beck som hovedperson) drev undersøkelsesarbeid for å skrive bøkene. I et intervju i 2007 fortalte Sjöwall: “Men realistisk krever research, og i begynnelsen brukte vi mye tid på dette. Vi kjente noen som jobbet innenfor [politiet] og fikk notater, råd og veiledning fra innsiden.” (*Ark Pocket*, gratismagasin fra bokhandlerkjeden Ark, nr. 2, 2007, s. 25)

“I en kommentar om Cormac McCarthys mesterverk *Veien* påpekte Klassekampens Karin Haugen forfatterens spesielle forhold til research og vitenskapelige ideer. Før McCarthy skrev boken, oppholdt han seg så lenge blant partikkelfysikerne ved Santa Fe Institute at han ble innvilget kontor og kalt “besøkende forsker” og “fellow” av de ansatte. Forfatterens styrke ligger imidlertid [...] i at det er ved slutten av arbeidet med disse vitenskapelige ideene at verket begynner. Selv om han i ekstraordinær grad har begitt seg inn i det vitenskapelige, er McCarthy en intenst litterær forfatter, og boken hans en vellykket undersøkelse av en

postapokalyptisk virkelighet, uten at vitenskapens språk har noen plass i romanteksten.” (*Morgenbladet* 5.–11. februar 2010 s. 38)

Den kinesiske forfatteren Yan Liankes roman *The Dream of Ding Village* (på engelsk i 2011) ble sensurert i Kina da den var skrevet i 2006. “I den fiktive landsbyen Ding handler myndighetene med innbyggernes blod. Det er blitt lukrativ storindustri å tappe blod fra fattigfolk og sende det i store rørledninger til velstående land i andre verdensdeler. Ingen kunne være i tvil om at det var den store blodskandalen i Henan-provinsen på 1990-tallet denne dikteren fra Henan skrev om. Titusener av landsbyboere fra Henan ble hiv-smittet og aids-syke etter at illegale blodbanker tappet og solgte blodet deres. Utstyret var skittent, blodet var infisert og myndighetene forsøkte å dekke over da skandalen ble kjent. - Jeg hørte mange hårreisende og triste historier fra den gamle Henan-legen og aids-aktivisten Gao Yaojie allerede i 1996, og bestemte meg for å fortelle verden hva som skjedde i landsbyene der de fleste var blitt syke. Jeg har vært på reiser i Henan ti ganger de siste åra for å drive research. Jeg reiste anonymt, sammen med en amerikanskfødt kinesisk forsker. Han utga seg for å være professor på Beijing Universitet og jeg var assistenten hans. Folk i landsbyene vet fortsatt ikke hvem vi egentlig er. Den opprinnelige planen var å skrive to bøker, en dokumentarisk versjon og en roman. Førstnevnte er utsatt, og kanskje blir den aldri utgitt.” (*Dagbladet* 31. oktober 2008 s. 43)

Tom Egeland's spenningsroman *Paktens voktere* (2007) “var ekstremt researchkrevende. Det innbefattet alt fra lesing av kilder og bøker til jakt på de riktige ekspertene et eller annet sted i verden som vet svarene på sære spørsmål jeg måtte ha. I den forbindelse reiste jeg også en god del.” (Egeland intervjuet i *A-magasinet* 29. februar 2008 s. 19) Den populære forfatteren Frid Ingulstad har sagt dette om sitt undersøkelsesarbeid under skrivingen av sine historiske romaner: “Jeg er nøye med research og er så heldig å ha en historiker som konsulent på bøkene mine. Min målsetning er ikke å skrive for dem som ønsker tyngre og mer dyptpløyende litteratur, men å gi lese glede og å formidle Norges historie.” (*Aftenposten* 3. mai 2007 s. 14)

Geir Stian Orsten Ulsteins roman *Piggrådroser* (2007) handler om norske fangers opplevelser i to tyske konsentrasjonsleirer under 2. verdenskrig. Romanen er basert både på omfattende manuskripter skrevet av en av dem som overlevde, og intervjuer med overlevende foretatt over mange år.

Anne B. Ragdes roman *Jeg skal gjøre deg så lykkelig* (2011) var blant annet basert på “research i gamle dameblader” (*Dagbladet* 23. august 2011 s. 44). Romanen handler om livet i nye boligblokker i Trondheim på 1960-tallet.

Jon Michelets romanserie *En sjøens helt* (2012-18) handler om norske krigsseilere. “Så snart første bind i serien kom ut i 2012, ble han kontaktet av krigsseilere og sjøfolk som ville dele sine erindringer. Også denne gangen har han kommet over

helt nye historier som ikke er blitt fortalt i bokform før. Fra både Colorado i USA og unnselige kystkommuner i Norge. Forfatterens e-postadresse er å finne bakerst i romanene, der folk oppfordres til å ta kontakt. Og Michelet har reist eller ringt, på kryss og tvers av landet.” (*Morgenbladet* 14.–20. oktober 2016 s. 46)

Den peruanske forfatteren Mario Vargas Llosa stilte som kandidat til det peruanske presidentvervet i 1990. Han var kandidat for de konservative. Ti år senere publiserte han en “dictator novel” (Boxall 2006 s. 902) som i engelsk oversettelse fikk tittelen *The Feast of the Goat* (2000). Før han skrev boka, drev Llosa “painstaking research spent on Dominican streets interviewing real people” (Boxall 2006 s. 902).

“Alan Weisman [...] har skrevet suksessboka “The World Without Us”, oversatt til 30 språk og solgt i 2,5 millioner eksemplarer. Weismans bok gjør et forsøk på å beskrive en verden der mennesket er utryddet. Etter å ha reist kloden rundt og snakket med hundrevis av eksperter skildrer han hvordan han tror naturen vil overleve – etter at mennesket er borte. Boka er faktabasert, men nødvendigvis et tankeeksperiment.” (*Dagbladet* 2. juni 2008 s. 3)

“Den britiske spenningsromanforfatteren Frederick Forsyth befant seg i Guinea-Bissau da president João Bernardo Vieira ble drept mandag. *Sjakalen*-forfatteren var i landet for å gjøre research til en ny roman. Han har tidligere innrømmet å ha vært med på å finansiere et statskupp i Ekvatorial-Guinea, noe som inspirerte boken *Krigens hunder*” (*Morgenbladet* 6.–12. mars 2009 s. 31).

“[J]eg har besøkt 73 land, som snekker hamret inn cirka seks millioner spiker, [...] fisket 36 større laks og minst 4000 ørret, blitt skutt, alvorlig såret og med blykule i kroppen fraktet hjem fra Paraguay (hasardiøs research), opplevd at slektsgården gikk konkurs med skrik og jammer på grunn av en udugelig far, slåss med bushmastere i Amazonas, seilt som sjømann og nesten forlist i Irskehavet, vært bryggesjauer og som skogsarbeider hogd ned og barket minst et par tusen kubikk slippert, opplevd en nær venn hengt med sin fars nazi-jernkors i hånden, jobbet som filosofilærer ved Nansenskolen med mye hurlumhei, klatret til topps på Kheops-pyramiden (strengt forbudt) og vært gjennom minst seks samboerforhold og ekteskap, båret minst 190 tonn med stein til egen hage, opplevd angstfylte familiekrangler, oppdaget gjemte mayaruiner i Guatemala, sittet to ganger i fengsel, en gang tyrkisk (hasardiøs research), deltatt i mer enn åtti politiske demonstrasjoner hvorav mange resulterte i glattcelle og arr på kroppen etter voldelig politifremferd” (Gert Nygårdshaug i *Dagbladet* 20. august 2010 s. 48).

Også oversettere driver undersøkelsesarbeid for å skape gode tekster. Da Andreas E. Østby skulle oversette svensk-tunisieren Jonas Hassen Khemiris *Ett öga rött* (2004) – en roman med mye slang og innvandrer-svensk – gjorde Østbye research i innvandremiljøer i Oslo for å finne passende ord å oversette med.

Litterær temapark

Eller litterær fritidspark. Et fysisk underholdnings- og formidlingskompleks for besøkende, basert på litteratur.

I Chatham (fem mil utenfor London) ble det i 2007 åpnet en litterær temapark kalt Dickens World, et “innovative and exciting indoor visitor complex themed around the life, books and times of one of Britain’s best loved authors, Charles Dickens” som det het på temaparkens nettsider 10.09.07. Dickens World hadde i 2009 som hovedattraksjon The Great Expectations Boat Ride, en 210 meter lang båtreise gjennom Londons underverden. I fritidsparken var det bygd en historisk markeds plass, der en dramatisert versjon av romanen *Oliver Twist* ble spilt hver morgen og en versjon av romanen *A tale of two cities* hver ettermiddag (*Sonntag Aktuell* 2. november 2009 s. 24). Det kostet 62 millioner pund å lage Dickens World. I The Haunted House ble Ebenezer Scrooge og andre Dickens-figurer levendegjort ved hjelp av digital teknologi. I Dotheboys' Hall kunne barn se en victoriansk skolestue og prøve digitale læringsspill om Dickens' forfatterskap. “Dickens World takes visitors on a journey through Dickens' lifetime as you step back into Dickensian England and are immersed in the streets, sounds and smells of the 19th century. Dickens World features the “Great Expectations” boat ride, the “Haunted Man”, Dotheboy's Hall School Room with touch screen technology, a 4D cinema show in Peggotty's Boathouse, the Britannia Theatre – an animatronic stage show introducing you to some of Dickens' characters and Fagin's Den, a soft play area for younger visitors.” (<http://www.visitmedway.org/attractions/dickens-world-p197391>; lesedato 26.01.12)

Medieforskeren Angela Ndalians' har skrevet *Spectropolis: Theme park cultures* (2010), en bok som “explores the history, influence and cultural significance of the theme park. Past influences such as aristocratic gardens and theatrical extravaganzas, world expositions, amusement parks, picture palaces are explored; and the influence of theme parks like Disneyland of the contemporary urban landscape and new entertainment destinations are also a key component of this research.” (<http://www.culture-communication.unimelb.edu.au/>; lesedato 03.01.13)

Livsstils litteratur

(_sjanger) Denne sjangeren er nært beslektet med selvhjelps litteratur, men er ikke like fokusert på mangler og plager som selvhjelps litteraturen. Det går kanskje an å si at selvhjelps litteraturen skal avhjelpe noe negativt, mens livsstils litteraturen skal “omvende” og gi livet en ny retning.

Forfatterne av livsstilslitteratur er i høy grad forpliktet som privatpersoner. De må leve etter dine egne regler/prinsipper (forfatteren av en slankebok kan ikke være overvektig eller leve på en helt annen måte enn det som anbefales i forfatterens bok).

Sjangeren kan overlape (danne hybrider) med esoterisk litteratur (New-Age-litteratur osv.).

Bjørn Gabrielsens bok *Veien ut: En mann, en skog, ett år, ingen plan* (2006) er en blanding av livsstilslitteratur og villmarksbok. Boka inneholder mange henvisninger til amerikaneren Henry David Thoreaus bok *Walden: Or, Life in the Woods* (1854), som er en blanding av en selvbiografisk fortelling, naturbeskrivelser og moralske refleksjoner. “With perfect symbolic timing, Thoreau began his famous experiment of primitive life in a self-built cabin on the shore of Walden Pond near Concord on Independence Day, July 4, 1845.” (Ro 1997 s. 48) Gabrielsen bor ett år på hytta si i Oslo-marka (mens han livnærer seg som journalist) og bryter loven ved å bo fast på ei hytte. Gabrielsen vil tilbake til det forståelige, nære og enkle. Han er opptatt av lykke i ro og nøysomhet, og av ikke å drive energisløsing. Hytta har ikke innlagt vann og strøm. Han lever sammen med mange hunder som han bruker til hundekjøring om vinteren. Boka handler om et alternativt, enkelt liv, og om gode fysiske og praktiske utfordringer. Han vil konfrontere leseren med at alt forbruk er et valg, og at det gjennomsnittlige norske konsumentlivet kan velges bort. Vi bør bli mer takknemlige for hvor godt vi har det.

“En ny boktrend gjør seg synlig på amerikanske bestselgerlister; glamorøse livsstilsbøker skrevet av og for afrikanskamerikanske kvinner. Glamourmodellen Karrine Steffans har gjort suksess med selvbiografien *Confessions of a Video Vixen* [...] Boka er blitt en bestselger for HarperCollins, og nå følger forlaget opp med *Fabulosity: What It Is and How to Get It* av Kimora Lee Simmons, supermodell, designer, forretningskvinne og kona til hiphop-veteran Russell Simmons. Hun lanserer “fabulosity” som et samlebegrep for glamour, stil, karisma, makt og hjertevarme, og hevder det ikke er nok å være smart og kle seg godt. Dagens konkurransebevisste kvinne må kombinere feminin glamour med personlig makt, businessambisjoner med personlige verdier og selvtilit med hjerte.” (Øyvind Holen i <https://oyvindholen.wordpress.com/2011/05/09/chick-lit-og-angsten-for-underholdningen/>; lesedato 22.04.15)

Lix

Forkortelse (akronym) for “lesbarhetsindex”. Lix brukes til å måle hvor “tungt” eller “lett” leselig en tekst er, dvs. dens vanskelighetsgrad. Utrengningen er basert på

antall setninger i teksten, antall ord i teksten og antallet ord som har flere enn seks bokstaver.

Lix-systemet for å tallfeste graden av lesbarhet ble utviklet av svensken Carl-Hugo Björnsson på 1960-tallet.

“Gjennom såkalt lix (lesbarhetsindeks) søker man å illustrere en teksts grad av lesbarhet. Er den lettlest, middels, vanskelig? Det man da legger vekten på er antall lange ord (Lo) og antall ord i perioden (Lp). Som *lange* ord regnes ord på mer enn seks bokstaver. Som *periode* regnes den tekstbit vi finner mellom “sterke” skille tegn, punktum, utropstegn, spørsmålstegn. Lo betegner antall lange ord angitt i prosent, Lp betegner antall ord pr. periode.

$$\text{Lix} = \text{Lo} + \text{Lp}$$

Oversikt:

lix = 20	svært lett tekst
lix = 30	lett tekst
lix = 40	middels vanskelig tekst
lix = 50	vanskelig tekst
lix = 60	svært vanskelig tekst” (Texmo 1982 s. 51)

“Fog index” er en “numeric formula used in publishing to gauge the degree of readability (clarity) of a piece of writing, based on average sentence length and number of words of three or more syllables per sentence. The higher the index number, the less intelligible the writing, an important consideration in judging the sales potential of a work. The measure is imprecise because it does not take into consideration the writer’s style, which may break long sentences into phrases and make difficult words easier to comprehend from the context.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

“The Fog Index is a readability test designed to show how easy or difficult a text is to read. It uses the following formula: Reading Level (Grade) = (Average No. of words in sentences + Percentage of words of three or more syllables) x 0.4

The resulting number is your Gunning Fog Index. The Gunning Fog Index gives the number of years of education that your reader hypothetically needs to understand the paragraph or text. The Gunning Fog Index formula implies that short sentences written in plain English achieve a better score than long sentences written in complicated language. For reference, the New York Times has an average Fog Index of 11-12, Time magazine about 11. Typically, technical documentation has a Fog Index between 10 and 15, and professional prose almost never exceeds 18.” (<https://www.usingenglish.com/glossary/fog-index.html>; lesedato 12.11.18)

Logg_

(_sjanger) En logg var opprinnelig et redskap/instrument for å måle et skips fart.

Loggfil_

(_digital, _sjanger) En fil der alle klikk av samtlige brukere av et digitale dokument (f.eks. en nettside på Verdensveven) har gjort, blir registrert. Loggfila viser hvordan, når og hvor lenge aktivitetene har foregått, eventuelt også hvilken bruker som har brukt dokumentet.

Lost_generation_

Denne generasjonen var kjennetegnet av blant annet rastløse forflytninger (de var en slags kunstnerisk nomade i Europa og andre deler av verden). Personene var delvis pessimistiske, delvis kyniske.

Lovtekst_

(_sakprosa) “Lovene er egentlig ment å være et styringsinstrument, ikke et politisk signalinstrument, da svekker du lovens autoritet. Tallet på lover er fordoblet siden 1980-talet, det kommer nå mellom 110 og 120 lover årlig. Lover er blitt et politisk signalverktøy. - Det betyr at det er kommet omtrent 1000 nye lover mens de rød-grønne har hatt makten? - Ja, det er helt korrekt. Mellom 1814 og 1914 ble det laget like mange lover som mellom 2003 og 2013. Så stor har økningen vært, sier Øyrehagen Sunde.” (juss-professor Jørn Øyrehagen Sunde i *Morgenbladet* 3.–9. mai 2013 s. 36)

Ludologi_

(_dataspill) En type forskning på dataspill som fokuserer på spillbarheten, det interaktive og spillopplevelsen (på bekostning av f.eks. det narrative/fortellende).

Det legges vekt på at et dataspill på grunn av de interaktive mulighetene som er inkludert i det, er forskjellig fra spiller til spiller.

Luktinspirasjon_

“Den tyske poeten, historikeren, filosofen og dramatiker Friedrich Schiller (1759-1805) jobbet best om natten. Han pleide å traske rundt på arbeidsværelset sitt og deklamere nyskrevne tekster mens han drakk vin eller sjampagne. Men hans viktigste inspirasjonskilde var en skuff full av råtne epler. Schiller insisterte på at han trengte lukten av forfall for å få trangen til å skrive.” (*Morgenbladet* 12.–18. juli 2013 s. 43)

Lydspor_

(_film) Engelsk: “soundtrack”. Hele den samlede lyden i en film. Musikkindustrien bruker den samme betegnelsen når de gir ut filmmusikk på cd.

Lystspill_

(_sjanger, _skjønnlitteratur) En type romantisk komedie.

Marcus Thrane skrev noen lystspill (nært opp til “syngespill” og “vaudeviller”) etter å ha emigrert til USA, f.eks. *Doktor mot doktor*; *Et uskikkelig pikebarn*; *En amerikansk tjenestepige*; *Gjest Baardsen*; *Skysskiftet i Hallingdal*. Thrane komponerte også noe av musikken til egne lystspill, ikke minst til *Skysskiftet i Hallingdal: Nasjonalt syngespill i to akter med fjellscener og nasjonaldrakter* (1867), som Thrane satte høyt blant sine dramatekster. I dette lyst-/syngespillet var det under uroppførelsen i Chicago i 1867 innlagt en scene med torden og lynblink. En engelsk lord er en av personene, de andre snakker norsk. Noen av tekstene hans har dialektinnslag (publikum var norskamerikanere som kom fra ulike steder i gamlelandet). Personene i Thrantes skuespill er delt inn i gode og romantiske helter mot latterlige skurker. Thrane er tydelig prestefiendtlig. Stykkene ble framført av amatørskuespillere i Chicago, der Thrane hadde slått seg ned med sin familie.

Bayard & Varin var et slags firma i Paris for å lage lystspill (Basil 1967 s. 39). Bayard & Varin skrev blant annet vaudevillen *Paris, Orléans og Rouen*.

En mann ved navn Wilhelm Blume begikk i Berlin i 1918 og 1919 to utspekulerte drap på to pengebrevbærere. Han drepte også en eldre kvinne som ble vitne til den første forbrytelsen. I 1922 ble han tatt og tilstod mordene. Tidligere samme år fikk Blume oppført i Dresden et lystspill med tittelen *Simili*. Han grunnla Verlag Dorian i Dresden for å utgi *Simili* og andre lystspill som han allerede hadde skrevet, noen av dem var forfattet i London under psevdonymet Harry G. Whitecliffe. Titlene var blant andre *Nellys guvernante*; *Gift*; *Amor i paradis*; *Gjengjeldelsens forbannelse* og *Den hvite skorsteinsfeieren* (Fahrmeir og Freitag 2001 s. 198-199).

Ytterligere eksempler på lystspill:

August von Kotzebue: *De tyske småbyboere* (1802)

Fredrik August Dahlgren: *Wermlänningarne* (1846)

Lærestykke

(_sjanger, _drama) En sjanger tatt i bruk av den tyske dramatiker Bertolt Brecht for å lage pedagogisk teater der publikum skal lære noe viktig om samfunnet og livet på en både rasjonell og underholdende måte. Brechts *Forholdsregelen* (trykt 1932) er et eksempel.

Lærd forlag

(_forlag) Tilsvare det engelske metaforiske uttrykket “learned press(es)”. En samlebetegnelse for universitetsforlag og andre akademiske forlag.

Løpetittel

Fransk: “titre courant”. Kortversjon av en boktittel som er plassert øverst på hver bokside.

Løsningsbok

(_sakprosa, _dataspill, _sjanger) Engelsk: “guide book”, “companien book”. Også kalt “hint book” (ifølge Zey 1995 s. 129). En bok som gir løsningene på gåtene og andre utfordringer i et komplisert dataspill. Bøkene blir av og til produsert av de samme som har lagd spillene (Wirsig 2003 s. 278).

“[T]he solution to a game is often inaccessible from within the game itself, and the player is forced to buy a second product. Even leaving aside the similar feelings of betrayal as trusting player or reader that the need for such secondary texts inspires, the commercially available walkthroughs expose the mechanistic bare bones of the game’s structure.” (Atkins 2003 s. 47).

Firmaet Piggyback Interactive har gitt ut mange løsningsbøker. De tyske forlagene Markt & Technik, Prima Games og Data Becker har også gitt ut løsningsbøker for forskjellig dataspill.

Ifølge den tyske dataspilleksperten Christian Wirsig ble det solgt flere eksemplarer av løsningsboka til spillet *Tomb Raider I* enn av selve spillet (Wirsig 2003 s. 278).

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>